

Investigating the Components of Universality in "Frankenstein in Baghdad" Using the Viewpoint of Hussam al-Khatib

Hosain abavisani ^{1*} | soudabeh mozafari ² | hadi nazarimonazam ³ |
Houman Nazemian ⁴ | Farzaneh Fattahian ⁵

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: ho.abavisani@khu.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: hadi.nazari@modares.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: soud42_moz@khu.ac.ir
4. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: nazemian@khu.ac.ir
5. Ph.D. Student of, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: std_fa.fattahian@khu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 07/11/2021

Received in revised form:
01/02/2022

Accepted: 02/02/2022

Keywords:

Comparative Literature,

World Literature,

Goethe,

Hussam Al-Khatib,

Frankenstein in Baghdad.

In the study of contemporary comparative literature, world literature is recognized as a branch that examines the process of how literary texts are circulated. The term, first coined by Goethe in the early nineteenth century, emphasizes the circulation of literary works beyond the language and culture of origin. Followed by him, many scholars and thinkers challenged his concept addressing world literature and placed it in the realm of acceptance or rejection and doubt. Researchers such as Emily Upter, David Demrash, Pascal Casanova, Franco Morti, etc. Each of their own perspectives sought to draw its conceptual and material boundaries. Hussam Al-Khatib, a complier born in Palestinian, describes the components influencing the literary circulation and globalization of a work at three levels including in-text, linguistic, and external structure. This study intends to use the descriptive-analytical procedure and considering the universal components of the literary work from Al-Khatib's point of view to examine the literary circulation in "Frankenstein in ", a novel by Ahmad Saadawi, beyond the national borders of Iraq. The findings of this study present that the global success of "Frankenstein in Baghdad" is influenced by the socio-political situation in Iraq, the internal and external structure of the novel, the relative advantages of languages, etc.

Cite this article: abavisani, H., Mozafari, S., nazarimonazam, H., Nazemian, H. & Fattahian, F. (2023). Investigating the Components of Universality in "Frankenstein in Baghdad" Using the Viewpoint of Hussam al-Khatib. *Research Journal in Narrative Literature*, 12(2), 1-30.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2022.7121.1456

بررسی مؤلفه‌های جهان‌شمولی در رمان فرانتکشتاین در بغداد با استفاده از

دیدگاه حسام الخطیب

حسین ابویسانی*^۱ | هادی نظری منظم^۲ | سودابه مظفری^۳ |

هومن ناظمیان^۴ | فرزانه فتاحیان^۵

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: ho.abavisani@khu.ac.ir
۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: hadi.nazari@modares.ac.ir
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: soud42_moz@khu.ac.ir
۴. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: nazemian@khu.ac.ir
۵. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: std_fa.fattahian@khu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: در مطالعات ادبیات تطبیقی معاصر، ادبیات جهان به‌عنوان شاخه‌ای شناخته شده است که فرایند گردش متون ادبی را بررسی می‌کند. این اصطلاح که نخستین بار توسط گوته در اوایل قرن نوزدهم مطرح شد، بر گردش آثار ادبی فراتر از زبان و فرهنگ مبدأ تأکید می‌ورزد. بعد از او صاحب‌نظران و اندیشمندان بسیاری، مفهوم ادبیات جهان وی را به چالش کشیدند و آن را در حیطه قبول یا نفی و تردید قرار دادند. محققانی مانند امیلی آپتر، دیوید دمراش، پاسکال کازانووا، فرانکو مورتی و... هر یک از دیدگاه خاص خود، به دنبال ترسیم مرزهای مفهومی و مادی آن بوده‌اند. حسام الخطیب تطبیق گر فلسطینی الاصل به بیان مؤلفه‌های مؤثر در گردش ادبی و جهانی شدن یک اثر در سه سطح درون‌متنی، زبانی و ساختار بیرونی پرداخته است. این جستار در نظر دارد که با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با توجه به مؤلفه‌های جهان‌شمولی آثار، از دیدگاه الخطیب، به بررسی گردش ادبی رمان *فرانتکشتاین فی بغداد* احمد سعداوی، در آن سوی مرزهای ملی عراق بپردازد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که موفقیت جهانی *فرانتکشتاین فی بغداد* احمد سعداوی تحت تأثیر موقعیت سیاسی - اجتماعی عراق، ساختار درونی و بیرونی رمان، مزایای نسبی زبان‌ها و... شکل گرفته است.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، ادبیات جهان، گوته، حسام الخطیب، *فرانتکشتاین در بغداد*.

استناد: ابویسانی، حسین؛ نظری منظم، هادی؛ مظفری، سودابه؛ ناظمیان، هومن و فتاحیان، فرزانه (۱۴۰۲). بررسی مؤلفه‌های جهان‌شمولی در رمان فرانتکشتاین در بغداد با استفاده از دیدگاه حسام الخطیب. *پژوهشنامه ادبیات داستانی*، ۱۲(۲)، ۱-۳۰.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

۱. پیشگفتار

مفهوم و مطالعه ادبیات جهان دارای تحولاتی طولانی و متغیر است که به طور معمول از آثار گوته در سال ۱۸۲۷ به بعد دنبال می‌شود، با این حال پیش از او نیز این اصطلاح به کار برده شده است.^۱ ایده ادبیات جهان در گوته، پس از خواندن نمونه‌هایی از آثار ادبی چینی، فارسی، عربی، سانسکریت، آلمانی و بسیاری از زبان‌های دیگر به صورت ترجمه یا به زبان اصلی، شکل گرفت. سخن مشهور او که «دوران ادبیات جهان نزدیک است و هر یک از ما باید تلاش کنیم تا رویکرد خود را تسریع کنیم» (اکرمان، ۱۹۹۰: ۳۵۰ - ۳۵۱)، به عنوان پایه‌ای است که بعدها کل ساختار مفهوم ادبیات جهان بر آن استوار شد. این اعلامیه نه تنها زمینه‌ای را برای تفسیرهای مختلف این مفهوم باز کرد، بلکه روشنفکران و دانشمندان را به سرعت در تعریف و ارائه شکل مناسب برای درک بهتر آن سوق داده است.

از نظر پروار «ادبیات جهان مانند ادبیات عمومی در حوزه لغوی ادبیات تطبیقی قرار می‌گیرد... و به گمان گوته، آشکارا با ادبیات تطبیقی در ارتباط است و احتمالاً بستر لازم را برای بسیاری از سؤالات تطبیق‌گران فراهم خواهد آورد» (پروار، ۱۳۹۶: ۱۱ - ۱۲). خطیب، قلمرو ادبیات تطبیقی را دادوستدها و تبادلات ادبی، خارج از مرزهای بومی و ملی می‌داند. خواه از حیث مرزهای جغرافیایی، زبانی و ملی که در مکتب فرانسه اصل و اساس است و خواه از حیث انواع جدید ادبی و هنری. (زینی‌وند و نادری، ۱۳۹۴: ۱۸۳) از منظری دیگر، بعضی از پژوهشگران، ادبیات جهان را یک رشته تازه ظهور یافته در ادبیات تطبیقی می‌دانند که در نیمه دوم قرن نوزدهم، هدف آن جدایی مطالعات ملی ملل و کشف روابط واقعی بین ادبیات ملل مختلف بود. (ونگ، ۲۰۱۶: ۱). به هر حال این اصطلاح در قرن نوزدهم در درجه اول، برای تعیین بهترین ادبیات کلاسیک جهان - عمدتاً به معنای ادبیات غربی - استفاده می‌شد، زمانی که «شاهکار» به عنوان مقوله‌ای برای توصیف زیبایی‌شناسی آثار مدرن که با سنت‌های کلاسیک قبل از آن‌ها درگیر بود، مطرح شد؛ اما در قرن بیستم^۲ از «شاهکارها» به «ادبیات» تغییر نام داد، تا نماینده نویسندگان بسیاری از کشورها باشد. محققان مختلفی از جمله: امیلی آپتر^۳، گایاتری

۱. دو نویسنده آلمانی به نام آگوست لود و یگ شلوتزر (۱۷۳۵ - ۱۸۰۹)، در مقدمه کتاب *ادبیات و تاریخ ایسلندی‌ها* و کریستف مارلند و یلاندر (۱۷۳۳ - ۱۸۱۳)، در ابتدای ترجمه‌هایش *برنامه‌های هوراس*، این اصطلاح را به کار برده‌اند (تو داون، ۲۰۱۲: ۱۲۵).

۲. نسخه ۱۹۵۶ مجموعه *The Norton Anthology of Master* شاهکارهای جهان عنوان را در سال ۱۹۹۵ از «شاهکارها» به «ادبیات» تغییر داده شد. امروزه مجموعه‌های ادبیات جهان در نقاط مختلف جهان در حال انتشار است و از سال ۲۰۱۱ مؤسسه جدیدی برای ادبیات جهان در دانشگاه هاروارد آمریکا تأسیس شده است.

اسپیواک^۱ و امیر مفتی به برخی کاستی‌ها و محدودیت‌های ادبیات جهان از تکیه بر اروپا محوری گرفته تا همگن‌سازی تفاوت‌ها اشاره کرده‌اند. در پاسخ، مدافعان این زمینه مانند دیوید دمراش، فرانکو مورتی^۲، پاسکال کازانووا^۳، مارتین پوکنر^۴ یا ماریون سیسکیند^۵، هر یک دیدگاه خاص خود را برای تعیین چهارچوب و تعریف مشخصی از ادبیات جهان ارائه دادند. با این حال هیچ تعریف یا رویکردی، در پاسخ به اینکه ادبیات جهان چیست؟ مورد توافق کلی را جلب نکرده است. پاسخ به این سؤال در کتاب‌هایی که به بحث درباره این موضوع پرداخته‌اند، اساساً به نهادهای ادبی و بازار کشورهای مرکزی توجه کرده‌اند، خواه از طریق استدلال‌هایی مانند «نصف‌النهار گرینویچ» توسط کازانووا باشد، یا رویکردی جایگزین و پویا برای ادبیات جهان که بر ترجمه و تیراژ متمرکز است، همان‌طور که دیوید دمراش اشاره کرده است.

این تفاوت در دیدگاه‌های فردی پژوهشگران نشان می‌دهد که مفهوم ادبیات جهان از نظر دیدگاه، مکان و دوره متفاوت است؛ کازانووا با ادعای وجود یک فضای ادبی جهان، مدلی را برای ترسیم جریان ادبیات جهانی پیشنهاد کرده است که آن را جمهوری جهانی ادبیات^۶ نامیده است. از نظر او ادبیات جهان نظامی یکپارچه است که در یک جمهوری جهانی از یک مرکز به‌عنوان پایتخت ادبی جهان و حاشیه‌های آن تشکیل شده است، این پایتخت از نظر او قطعاً پاریس است و برای اثبات این عقیده بخشی از کتابش را به‌عنوان (اصول حاکم بر تاریخ جهانی ادبیات) به نقل قول‌های نویسندگان اروپایی درباره اهمیت ادبی پاریس، اختصاص داده است؛ اما دیوید دمراش به ادبیات جهان گوتته به‌عنوان گردش ادبیات بین‌المللی نگاه می‌کند؛ از نظر او فرهنگ جهانی نباید تنها از مراکز قدرت (اعم از ادبی و دنیای واقعی)، بلکه از حاشیه‌ها نیز در نظر گرفته شود. مباحث او درباره ادبیات جهانی دامنه گسترده‌ای از آثار را از زمان‌ها و مکان‌های مختلف، از گیلگمش تا رمان ناشناخته امبویل نگال، نویسنده زئیری را در بر می‌گیرد. او در کتاب *ادبیات جهان چیست؟* که با دو سؤال بحث برانگیز ادبیات جهان چیست؟ و جهان چه کسی؟ آغاز می‌شود، می‌گوید:

«به نظر من ادبیات جهان دربرگیرنده آن آثار ادبی است که در فراسوی خاستگاه فرهنگی

- 1 . Gayatri Chakravorty Spivak
- 2 . Franco Moretti
- 3 . Pascale Casanova
- 4 . Martin Puchner
- 5 . Mariano Siskind'
- 6 . The World Republic of Letters

خود، چه به صورت ترجمه چه زبان اصلی، سیر و گردش می‌کنند. ادبیات جهان در جامع-ترین مفهوم خود می‌تواند شامل هر اثری باشد که تا به حال از منزلگاه اصلی خود، فراتر رفته است» (دمراش، ۲۰۰۳: ۴) و (نک: انوشیروانی، ۱۳۹۳: ۳۹).

این مسئله در خارج از دنیای غرب نیز شایان توجه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است. توجه و اهتمام ادیبان عرب به مفهوم جهان‌شمولی ادبیات با کتاب *الادب المقارن* محمد غنیمی هلال آغاز شد که در فصلی از آن با عنوان «جهان‌شمولی ادبیات و عوامل آن» به این مفهوم پرداخته است. غنیمی هلال، نسبت به این نظریه رویکردهای متفاوتی داشته است و به‌طور کلی منظور او از جهانی‌شدن، انتشار ادبیات قومی و ملی در جهان و ایجاد تأثیر و تأثر بین آن‌هاست. از جمله افرادی که در جهان عرب به بررسی این نظریه پرداخته‌اند، می‌توان از نبیل راغب، فؤاد مرعی، عبده عبود، طرایشی و حسام الخطیب نام برد. در این میان حسام الخطیب به‌صورت جامع‌تر و نظام‌مندتر به بررسی مفهوم جهان‌شمولی ادبیات و تبیین مؤلفه‌های آن پرداخته است. وی مفهوم جهان‌شمولی ادبیات را این‌گونه معنا می‌کند:

«ارتقای جزئی از ادبیات و یا کل آن به سطحی که عموم جهانیان به عظمت و سودمندی-اش در آن سوی مرزهای زبانی یا منطقه‌ای اعتراف کنند و به ترجمه، شناخت و مطالعه آن اقبال نشان دهند، به نحوی که آن اثر به عاملی مؤثر و فعال در تکوین فضای ادبی جهان در یک مقطع یا در طول دوران‌های مختلف تبدیل شود» (خطیب، ۲۰۰۵: ۱۰۲).

می‌توان این تعریف را تعریف جامعی دانست؛ زیرا عناصر متعدد جهان‌شمول‌شدن یک اثر مثل ترجمه، پذیرش و اقبال جهانی و نیز تأثیرگذاری نسبی در وضعیت ادبی، ادبیات جهان را در بر می‌گیرد. او همچنین برای تعیین مقیاس جهان‌شمولی یک متن به بیان مؤلفه‌های آن در سه سطح «درون‌متنی، زبانی و ساختار بیرونی» پرداخته است^۱، هر کدام از این مؤلفه‌ها طرح‌های نظام‌مند مفیدی هستند که در بطن آن‌ها می‌توان استثنائات و برجستگی‌های یک متن ادبی را در فضای ادبیات جهان، بررسی کرد.

بنابراین می‌توان گفت ادبیات جهانی یک حوزه وسیع است که درباره تعاریف و رویکردهای آن، اتفاق نظر جامعی وجود ندارد. با این حال با وجود برخی از اختلافات، برداشت محققان از ادبیات

۱. به نظر می‌رسد حسام الخطیب در تبیین این مؤلفه‌ها بر تحلیل‌های جامعه‌شناختی - نظریه میدان - پی‌یر بوردیو در مورد «حوزه ادبیات» متکی است.

جهانی بر اساس ارزش‌های مشابه‌ای است که در دوره‌های مختلف، ممکن است متفاوت به نظر برسد. این تغییرات ناشی از ارزش‌های فرهنگی یا برنامه سیاسی جوامع است که به باز بودن مفهومی یا انعطاف‌پذیری مفهوم ادبیات جهانی، در مواجهه با امکانات جدید مطالعات ادبی اشاره دارد.

در این پژوهش سعی شده است با استفاده از دیدگاه حسام خطیب و نیز با توجه به نظر دیگر نظریه‌پردازان این حوزه به بررسی مؤلفه‌های جهان‌شمولی رمان *فرانکشتاین* فی بغداد احمد سعداوی پرداخته شود، لازم به بیان است که در اغلب موارد، این مؤلفه‌ها در کنار هم قرار داده شده‌اند و در برخی زمینه‌ها، یک مؤلفه ممکن است غالب و یا تابع دیگری باشد. در اینجا هر کدام از مؤلفه‌ها به طور جداگانه ارائه شده و نمونه‌هایی از آن‌ها بیان شده تا چهارچوبی از تحلیل وضعیت گردش این رمان ارائه شود. به نظر می‌رسد رمان *فرانکشتاین* فی *بغداد* با توجه به مؤلفه‌های جهان‌شمولی از دیدگاه حسام الخطیب، توانسته است به جایگاه جهانی در بین آثار ادبی برسد.

اهمیت این بحث در آن است که مطالعه ادبیات جهان‌شمول ابزاری قدرتمند برای مطالعات ادبی است؛ زیرا این موضوع از طرفی، شامل بسیاری از مضامین مهم برای درک چگونگی جهانی شدن آثار ادبی است و از طرف دیگر، نحوه اشتراک اطلاعات بین فرهنگ‌ها و ملل را نشان می‌دهد. علاوه بر این، تجزیه و تحلیل این آثار تصویر روشنی از دلایل انتخاب ژانرها و گونه‌های ادبی، نویسندگان و مضامین خاص را برای ترجمه و انتشار، ارائه می‌دهد.

بر این اساس پس از بررسی کوتاهی از مفهوم ادبیات جهان از نظر پژوهشگران این حوزه و بیان مؤلفه‌های ادبیات جهانی از دیدگاه حسام الخطیب و نیز معرفی کوتاهی از رمان *فرانکشتاین* فی *بغداد* احمد سعداوی، به کاربست دیدگاه حسام الخطیب بر رمان مزبور پرداخته می‌شود و با اشاره به وجود مؤلفه‌های جهان‌شمولی در این رمان، نوآوری سعداوی در رمان فوق برجسته می‌شود. از این رو، این جستار در پی پاسخ به پرسش زیر است:

با توجه به دیدگاه بررسی‌شده، مؤلفه‌های مؤثر در گردش جهانی رمان *فرانکشتاین* فی *بغداد* در چه مواردی نمود دارد؟

بر اساس جستجوهای به عمل آمده، به نظر می‌رسد تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های جهان‌شمولی ادبی در رمان *فرانکشتاین* فی *بغداد* نپرداخته است، «تراگونگی رمان *فرانکشتاین* فی *بغداد* احمد سعداوی در تطبیق با *فرانکشتاین* مری شلی»، نوشته صدیقه حسینی و دیگران (۱۳۹۹)، به بررسی رابطه تراگونگی در برخی ویژگی‌های محتوایی این دو رمان و تغییرات ایجادشده در محتوای بیش‌متن

از نوع جایگشت پرداخته است. مقاله «خوانش تطبیقی مؤلفه‌های پست‌مدرنیسم در رمان‌های پستی و فرانکشتاین فی بغداد» نوشته علی افضل‌ی و نسرین گندمی (۱۳۹۵)، به بررسی تطبیقی عناصر پست‌مدرنیسم مانند، جابجایی، چندصدایی و بی‌نظمی زمانی و مکانی در هر دو رمان اشاره دارد. مقاله «الترمیز النسقی فی روایة فرانکشتاین فی بغداد»، فراس صالح عبدالهلال العتابی (۲۰۱۶)، به بررسی نشانه‌شناسی شخصیت‌ها پرداخته است. سلمان کاوید (۲۰۱۴) در «تشکلات بنیة التدهور فی روایة فرانکشتاین فی بغداد احمد سعداوی»، به بررسی غیاب و حضور شخصیت‌ها بین واقعیت و خیال می‌پردازد.

برخی از پژوهش‌هایی که درباره موضوع ادبیات جهانی نگاشته شده‌اند عبارت‌اند از: «سماتُ المحلّیة فی روایة ذاکرة الجسد دراسة فی نظریة العالمیة الأدبیة» نویسندگان روشنفکر و دیگران (۱۳۹۸)، تنها به بررسی ویژگی‌های محلی رمان ذاکرة الجسد از منظر مفهوم ادبیات جهانی پرداخته‌اند. «مقومات العالمیة الأدبیة فی روایة الشحاذ» خضری و دیگران (۱۳۹۶)، در پژوهش خود، به بررسی مؤلفه‌های عالم‌گیری رمان شحاذ نجیب محفوظ، از دیدگاه حسام الخطیب پرداخته‌اند همچنین در مقاله «العالمیة الأدبیة بین التعریف و التنظیر» (۲۰۱۷) نیز، به بررسی مفهوم اصطلاح ادبیات جهان، از دیدگاه پژوهشگران این حوزه پرداخته‌اند.

۲. مؤلفه‌های جهان‌شمولی

مؤلفه‌های جهان‌شمولی اشاره به اصول ساختاری، محتوایی و بیرونی یک اثر دارند، خلاصه این مؤلفه‌ها از دیدگاه حسام الخطیب به شرح زیر است:

۱-۲. مؤلفه‌های درون‌متنی

مؤلفه‌های درون‌متنی عبارت‌اند از: موضع‌گیری و نظرگاه انسانی، رنگ و بوی محلی، توازن بین خاص و عام، نوآوری و تمایز، تمایز ساختاری و هنری که هر مؤلفه را جداگانه بررسی می‌کنیم.

۱-۱-۲. موضع‌گیری و نظرگاه انسانی

ادبیات هر عصری بنا بر بستری که برایش فراهم شده، قابلیت طرح و پردازش هنجارها، ارزش‌ها و دغدغه‌های مشترک انسانی را پیدا کرده است. خطیب می‌گوید:

«ملاک مهم برای ارزیابی اثر خوب و برجسته، تبیین ابعاد حضور انسان در چالش‌های

اجتماعی، شخصی، ملی، ایدئولوژیک یا معرفتی است به گونه‌ای که این کار باعث گسترش افق‌های روابط انسانی و افزایش قدرت شناخت جهان پیرامون شود. هر اثر جهانی که ارزیابی شود، بدون شک درون‌مایه آن حاوی مطالبی مربوط به تفسیر جهان، وجود، جامعه یا روانشناسی انسان است» (خطیب، ۲۰۰۵: ۱۰۲).

۲-۱-۲. رنگ و بوی محلی

رنگ و بوی محلی به این معناست که اثر بازتابی از آداب و رسوم، اعتقادات، لباس و نوع قومیت نویسنده را، در یک زمان و مکان مشخص، به مخاطب نشان دهد که دلالت بر دو مفهوم دارد: «رنگ محلی یا عطر و طعم یک متن خارجی و دوم، سنتی است که از آن متن به دست می‌آید» (جویدر، ۲۰۰۵: ۴۵)؛ بنابراین، رنگ و بوی محلی، ویژگی فرهنگی اثر را مشخص می‌کند که مخصوص یک جامعه خاص است و هرگز برای یک شخص خارج از خانه کاملاً قابل فهم نیست. خطیب عقیده دارد که «آثار ادبی جاویدانی وجود دارد که علت ماندگاری‌شان به مطرح کردن دیدگاه انسانی وابسته نیست، بلکه سبب آن آمیختگی به رنگ و بوی محلی و وجود شخصیت‌های محلی و ملی است که نویسنده از طریق آن توانسته است روح منطقه مدنظر را در مرحله تاریخی معین، به تصویر بکشد» (خطیب، ۲۰۰۵: ۱۰۲).

۲-۱-۳. توازن بین خاص و عام

آثار بزرگ ادبیات جهان اگرچه از ریشه‌های زبانی، فرهنگی و ملی مبدأ خود سر برآورده‌اند؛ اما در همان حال قادر به عبور از محدودیت‌های ملی و محلی هستند تا به خوانندگان فراتر از مرزهای خود، چه به صورت اصلی و چه ترجمه، برسند و انسان‌های دیگری را با نیازهای اساسی مشابه، خواسته‌ها، الگوهای رفتاری، پاسخ‌های عاطفی و... در سیستم‌های زبان، تاریخ، فرهنگ و عقیده، با وجود حتی حادثترین اختلافات، درک کنند و به آن‌ها پردازند. خطیب معتقد است:

«بهترین روش برای برقراری توازن دقیق میان عام و خاص در یک اثر این است که در مقطعی خاص به موضوعی پردازد که در عین حال که در یک جامعه مهم است در جامعه‌های دیگر نیز مهم باشد» (همان: ۱۰۳). بر این اساس بهترین آثار ادبی جهانی، آن‌هایی هستند که در آن واحد هم محلی و هم جهانی هستند.

۲-۱-۴. نوآوری و تمایز

نوآوری و تمایز از دیدگاه منتقدین ادبی یکی از تأثیرگذارترین اصول نویسندگی، در تعیین ارزش

زیباشناختی هر اثر ادبی است، در این شیوه نویسنده به گونه‌ای ناآشنا به موضوعات، اشیاء و پدیده‌های اطراف می‌نگرد و سعی دارد با نگاهی نو آن‌ها را ارائه دهد و از دایره عادت و روزمرگی، بیرون بیاورد. در این باره خطیب می‌گوید:

«گاهی یک اثر ادبی به علت حس و حال متفاوتش در کشور دیگری شهرت بیشتری کسب می‌کند. کار ادبیات امروز، غافلگیری، کشفیات تازه و اغراق در تضادهاست؛ ولی این به‌تنهایی کافی نیست. وقتی این نوآوری‌ها همراه با عوامل دیگر باشد، نتیجه شگفت‌انگیزی خواهد داشت» (همان: ۱۰۳).

مشکل این دیدگاه این است که از یک طرف دامنه ایجاد تفاوت و نوآوری در ادبیات، مشخص نشده است و از طرف دیگر، این نوآوری ممکن است از دید مترجمان، پنهان بماند که به ناشناخته بودن متون حاشیه‌ای دامن می‌زند.

۲-۱-۵. تمایز ساختاری و هنری

اصل زیباشناختی یک متن در طول تاریخ نقد ادبی مراحل مختلفی را طی کرده است، منتقدان، زمانی به متن، بدون در نظر گرفتن عوامل بیرونی، اهمیت داده‌اند؛ اما امروزه از نظر منتقدین و نظریه‌پردازان آنچه بیش از هر چیزی در یک اثر ادبی مهم است، انسجام متن از نظر ساختاری و روایی است:

«در آثار هنری رفیع، جدایی بین عناصر آن غیرممکن می‌شود، به‌خصوص در زمینه شکل و مضمون؛ ولی در آثاری که برجسته نیستند، این جدایی آسان‌تر است. پس اثری که برای جهانی شدن نامزد می‌شود به ناچار باید این شرط انسجام هنری را فراهم کند».

خطیب در ادامه می‌گوید:

«این انسجام هنری، معیارهای روشنی که توافق همگان را داشته باشد، ندارد؛ یعنی این انسجام ممکن است از حیث داشتن معیارهای هنری، چه از نظر طرح کلی اثر، یا از جهت خیال غنی، دقت تعبیر و... باشد» (نک: خطیب، ۲۰۰۱: ۲۳۷).

۲-۲. مؤلفه‌های زبانی

مؤلفه‌های زبانی به بررسی تأثیر کارکرد زبان از لحاظ، زنده و پویا بودن و ترجمه آثار، در جهان شمولی آن‌ها می‌پردازد.

الف: زبان‌های زنده: زبان و ادبیات ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. در این باره خطیب چنین

می‌نویسد:

«حقیقت این است که آثار نوشته شده به زبان‌های زنده، فرصت بهتری برای جهان‌شمولی دارند؛ زیرا هر چه زبانی مانند انگلیسی، فرانسوی، روسی و آلمانی مقبولیت جهانی بیشتری داشته باشند، فرصت‌های بهتری برای گسترش در خارج از مرزها پیدا می‌کنند؛ باید خدمات جهانی به زبان‌های زنده را هم به این امر افزود؛ زیرا مؤسسات فرهنگی در بیشتر کشورهایی که زبان زنده دارند، تغییرات و مبادلات را رصد می‌کنند و برای انتشار بیشتر زبان‌شان، برنامه‌ریزی می‌کنند» (همان: ۲۳۸).

ب: ترجمه: علاقه روزافزون به «ادبیات جهان» به عنوان گردش فراملی متون ادبی، محققان را وادار می‌سازد تا شیوه ترجمه آثار ادبی در مرزهای مختلف (ملی و زبانی) را مطالعه کنند، از طرفی با توجه به موانع زبانی، بدیهی است که بسیاری از آثار باید ترجمه شوند تا افراد سایر کشورها بتوانند آن‌ها را بخوانند؛ بنابراین نقش برجسته ترجمه در الگوهای جهانی ارتباطات، کاملاً شناخته شده است و نقش مهمی در انتقال مفاهیم، مضامین، نهضت‌ها و انواع ادبی از فرهنگی به فرهنگ دیگر داشته است.

۲-۳. مؤلفه‌های برون‌متنی

مؤلفه‌های برون‌متنی به عوامل غیرمتنی و برون‌زبانی که نقشی تسهیل‌کننده جهت ورود به فضای جهان ادبیات دارند، اشاره می‌کنند.

۲-۳-۱. سیاست

انتساب ارزش ادبی به طرز تفکیک‌ناپذیری با فرآیندهای سیاسی و اجتماعی در ارتباط است و به همین دلیل در معرض تعصبات مختلف تحریف‌کننده، قرار دارد. موقعیت فرهنگی و سهم تمدنی هر کشور، می‌تواند در کنار سیاست و اقتصاد کشورها، پشتوانه نیرومندی در هدایت محصولات ادبی ملت‌ها باشد، مؤلفه قدرت کشوری که یک متن ادبی به آن منتسب می‌شود، نه تنها در حوزه قدرت نظامی، بلکه در حوزه تاریخ تمدن، تأثیر زیادی در طبیعت فرصت‌های جاودانگی اثر هنری در مقیاس جهانی دارد (همان: ۲۴۷). در واقع گردش جهانی متون تا حد زیادی به شرایطی بستگی دارد که هیچ ارتباطی با خصوصیات زیبایی‌شناختی آن‌ها ندارد، بلکه به قدرت سیاسی، اقتصادی و ادبی بستگی دارد.

۲-۳-۲. اقتباس سینما و ادبیات

اقتباس بین سینما و ادبیات امری دوطرفه است و همچنان ادامه خواهد داشت، آثار ادبی به‌خصوص رمان همواره الهام‌بخش فیلم‌نامه‌نویسان بوده است. موفقیت برخی از فیلم‌ها نیز بر نگارش موضوع رمان تأثیرگذار بوده است.

۳. رمان عربی و فرانکستاین فی بغداد

با وجود تاریخ طولانی روایت در تاریخ ادبیات عرب که شامل افسانه‌ها، زندگی‌نامه‌ها، داستان‌های مذهبی، تمثیل‌های حیوانات، مقامه‌ها و انواع دیگر روایت‌های عامیانه است، شروع رمان را در قرن بیستم می‌دانند؛ زیرا قرن بیستم شاهد پیشرفت بی‌سابقه رمان‌های عربی، داستان‌های کوتاه و نمایشنامه‌ها، در تاریخ ادبیات زبان عربی بوده است.

«این امر تا حد زیادی ناشی از جریان ترجمه، به رهبری مصریان، از زبان فرانسوی و سایر زبان‌های اروپایی بود که شکاف فکری و فرهنگی بین مصر و اروپا را برطرف کرد و باعث ایجاد گفت‌وگوهای فرهنگی با استعمارگران سابق شد.» (ژاکموند، ۲۰۰۴: ۱۱۸).

برای مدتی طولانی، این مبادله فرهنگی «شامل جریان یک طرفه از اطلاعات، دانش و تصاویر بود و نیز تحمیل جهان‌بینی غرب‌محور در مناطق استعماری و نیمه‌استعماری را نشان می‌داد» (ون لیوون، ۲۰۰۴: ۱۱). ادوارد سعید در شرق‌شناسی بین این واقعیت سیاسی و جریان فرهنگی و ارتباطی بین کشورهای غربی و عربی، پیوند برقرار کرد. او در سال ۱۹۹۰، در مقاله‌ای با عنوان «ادبیات تحریم شده» نوشت:

«ادبیات عرب در غرب «تحریم» می‌شود، حتی اگر نجیب محفوظ یکی از برجسته‌ترین چهره‌های آن باشد» (سعید، ۱۹۹۵: ۳۷۲).

او اظهار داشت:

«در تمام ادبیات اصلی جهان، ادبیات عرب به دلایلی، نسبتاً ناشناخته مانده و خواننده نشده است» (همان).

با وجود این، پژوهش‌های معاصر نشانگر تغییر در این امر است؛ زیرا بسیاری از آثار ادبی و غیرادبی عربی در غرب ترجمه و منتشر شده‌اند. از طرفی بعضی از پژوهشگران مانند کلارک نسبت به زنده نگه داشتن چنین برداشت‌های عمومی در بازارهای ادبی فراملی هشدار می‌دهند (کلارک، ۲۰۰۰: ۳۷۲، نک: سپتامبر). در اواخر دهه هشتاد، برخی از وقایع مهم ادبی و سیاسی اتفاق افتاد که توجه بیشتر به جهان عرب را به دنبال داشت، از جمله دریافت جایزه نوبل توسط نجیب محفوظ در سال ۱۹۸۸، وقایع سپتامبر ۲۰۰۱ در ایالات متحده و بهار عربی در اوایل سال ۲۰۱۰، این جریان‌ها شناخت بین‌المللی نسبی جهان عرب را در پی داشت و در واقع سبب شد ناشران غربی به ادبیات عربی که «ناشناخته مانده بود» روی بیاورند.

این روند در عراق به دلایلی بیشتر تجسم یافته است، دوره بعد از سال ۲۰۰۳، در عراق شاهد تکثیر بی‌سابقه‌ای از رمان‌ها و مجموعه داستان‌های کوتاه بود که به دنبال روایت کردن تأثیر جنگ بر مردم عراق هستند. این دوره یک دوره بسیار مهم بود که عامل جمع کردن نسلی از نویسندگان، شاعران و هنرمندان جوان بود که به منازعات به‌عنوان موضوعی اساسی در زندگی خود نگاه می‌کردند. به دنبال آن گونه ادبی «رمان» در عراق شکوفا شد و صدها رمان در مدت کوتاهی نوشته شد:

«رمان‌نویسان جدید در طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۶ به انتشار بیش از ۶۰۰ رمان ترغیب شده‌اند» (جبیر، ۲۰۱۹: ۲۵۱).

در واقع نویسندگان با سقوط صدام فرصت یافتند که از رمان و داستان کوتاه به‌عنوان یک ابزار تحقیق برای ثبت تجربیات منحصر به فردشان از جنگ، آسیب و تبعید استفاده کنند. در این روایت‌ها که تحت تأثیر جنگ و حمله قرار دارد، تغییراتی ایجاد شده است. این تغییر در گونه ادبی رمان کاملاً مشهود است. داستان‌نویسان از تکنیک‌ها و سبک‌های جدیدی استفاده می‌کنند که قبل از جنگ کمتر به کار می‌بردند.

«برخی روایات از روایتی ناسازگار استفاده می‌کنند، برخی دیگر کم‌دی تاریک و برخی دیگر زیبایی‌شناسی واقع‌گرایانه را احیا کرده‌اند. بیان خاصی از این آزمایش ادبی با بهره‌گیری از ماوراء الطبیعی، هیولاها و سورئال‌ها برای ساخت زیبایی‌شناسی وحشت به‌کار برده شده است که آشکال غیرقابل توصیف خشونت را روایت می‌کند» (بهورا، ۲۰۱۵: ۱۸۹).

اغلب آن‌ها دارای مضامین مشترکی مانند تأثیرات بی‌انتهای جنگ، یعنی درد و رنج انسان، مرگ شهروندان بی‌گناه و ویرانی شهرها هستند؛ که تجربیات بنیادی بشر را در آسیب‌پذیری افراد انسانی در رابطه با زورگویی، جنگ و قدرت، برجسته و آشکار می‌کنند. این مشاهدات بر شکل، نحوه پذیرش، نحوه تولید و دریافت آثار ادبی و غیرادبی عربی تأثیر زیادی گذاشته است و پیامدهای مهمی برای ارزیابی جایگاه امروز ادبیات عراق در ادبیات جهان دارد. بعد از سال ۲۰۰۳ و اشغال عراق، آثار مهمی برای رقابت با ادبیات جهان. تولید شد. برخی از رمان‌ها موفق به کسب جایزه‌های عربی و بین‌المللی شدند که توجه بین‌المللی را به ادبیات عراق جلب کرد. از جمله آن‌ها رمان *فراتکشتاین فی بغداد* توسط احمد سعداوی است که در فهرست رمان پوکر عربی قرار گرفت و به بیش از ۳۰ زبان ترجمه شد. این رمان نمونه خوبی از پیشرفت رمان عراقی در نتیجه آزادی نویسندگان است که ماهیت روزمره خشونت در عراق را نشان می‌دهند.

وقایع این رمان در سال ۲۰۰۵، چند ماه قبل از آغاز به اصطلاح جنگ داخلی در عراق (۲۰۰۶-۲۰۰۷) اتفاق می‌افتد. احمد سعداوی در این رمان به روایت زندگی مردی به اسم هادی عتاگ می‌پردازد که در میانه جنگ آمریکا و عراق، اعضای اجساد باقی مانده از انفجارها در خیابان‌های بغداد را جمع می‌کند و با بخیه‌زدن آن‌ها موجودی به اسم «شسمه» ایجاد می‌کند. شسمه که بعدها توسط یک روزنامه‌نگار «فرانکشتاین» نامیده می‌شود، اقدام به برپایی عدالت و انتقام از عاملان از بین رفتن اعضای بدنش می‌کند و افراد زیادی را می‌کشد. هر بار که انتقام یک قتل را می‌گیرد، آن قسمت از بدن از بین می‌رود. او برای جایگزینی تکه‌های پوسیده بدنش به خشونت‌های فجیعی روی می‌آورد که باعث ترس و وحشت بین مردم و نیروهای دولتی می‌شود. سرانجام نیروهای امنیتی به‌اشتباه، هادی عتاگ را به‌جای او دستگیر می‌کنند و شسمه رها شده، آن‌ها را نگاه می‌کند...

۴. مؤلفه‌های جهان‌شمولی در فرانکشتاین فی بغداد

مؤلفه‌های جهان‌شمولی در فرانکشتاین فی بغداد را در سه حیطه مؤلفه‌های درون‌متنی، مؤلفه‌های زبانی، مؤلفه‌های برون‌متنی بررسی می‌کنیم.

۴-۱. مؤلفه‌های درون‌متنی

مؤلفه‌های درون‌متنی عبارت‌اند از: مضامین و نظرگاه انسانی، رنگ و بوی محلی، توازن بین خاص و عام، نوآوری و تمایز، تمایز ساختاری و هنری که هر مؤلفه را جداگانه بررسی می‌کنیم.

۴-۱-۱. مضامین و نظرگاه انسانی

رمان فرانکشتاین فی بغداد با روایتی بهره‌مند از تأمل در مهم‌ترین حالات انسانی، در کنار جذابیت و سرگرم‌کنندگی حاصل از درون‌مایه و جهان واقعی و تخیلی داستان، مخاطب را به تفکر در رویدادهای رنج‌آور عراق وامی‌دارد تا مخاطب متوجه شود آنچه بدیهی می‌پندارند، چندان هم بدیهی نیست؛ تا بتوانند از زاویه متفاوتی به مسأله پیش پا افتاده‌ای بنگرند و به سطوح و معانی دیگری پی ببرند.

دنیاپی که سعداوی در آن زندگی می‌کند دنیای مرگ و ترس ناشی از جنگ‌های متعدد، کشت و کشتار و درد و رنج است. از محتوای رمان چنین استنباط می‌شود که قهرمان واقعی او دربردارنده دو درس اساسی است: توانایی انجام اعمال غیرواقع‌بینانه ناشی از ترس و خشونت و نیز توانایی ساختن دوباره و رفتن به سوی آینده. قهرمان سعداوی هیولایی است که مفاهیم رمان با نگاه او به مرگ و انتقام به موازات هم شکل می‌گیرد، او در مواجهه با مرگ باید اعمال خاصی را انجام دهد و این اعمال غالباً

شامل احترام به انسان و غلبه زندگی بر مرگ است.

سعداوی از مخلوق ترکیبی خود برای توصیف خشونت و به دنبال آن انتقام، استفاده کرده است. با این حال، به نظر می‌رسد نه تنها خشونت، بلکه فرض‌های اساسی در مورد آنچه باعث ایجاد و نحوه ظهور آن می‌شود، نیز بازتاب گسترده‌ای در این رمان دارد. خشونت اصلی‌ترین ویژگی قابل‌شناسایی در روایت‌های ابرقهرمانانه است (مولر و همکاران، ۲۰۲۰). همچنین پدیده‌ای است که به طور ضمنی یا آشکار در دنیای اجتماعی وجود دارد.

خشونت از همان ابتدای رمان با انفجاری در میدان شهر آغاز می‌شود که موجب کشته‌شدن تعداد زیادی از ساکنین آنجا می‌شود. هر چند این انفجار یک حادثه معمولی در منطقه‌ای است که «مرگ مانند طاعون آن را می‌لرزاند» (سعداوی ۲۰۱۳: ۶) و اعضای بدن کشته‌شدگان «مانند زباله در خیابان‌ها رها می‌شود» (همان: ۲۵). هادی عتاگ متأثر از مرگ دوستش، تکه‌های رها شده‌ی اعضای قربانیان را جمع می‌کند تا یک جسد کامل از آن‌ها را که ممکن است فرصتی برای دفن احترام‌آمیز نداشته باشند، ایجاد کند. بعد از اینکه روح نگهبان جوان هتل، در این جسم جای می‌گیرد، جسد زنده می‌شود، «مأموریتی نجیب را برای انتقام از مرگ کسانی که اعضای بدن آن‌ها آناتومی نابجای [بدن او را] تشکیل می‌دهد، آغاز می‌کند» (بوستر، ۲۰۱۸: ۴۴۱). هیولا قصد دارد انتقام خود را با جان‌دادن به این قطعات بگیرد؛ او تلاش می‌کند وجود خود را به گونه‌ای آشکار سازد که هر قطعه‌ای از وی که حق زندگی از آن سلب شده است به‌عنوان یک انسان پذیرفته شده و توسط دولت به شکلی شایسته به خاک سپرده شود. این میل به انتقام‌جویی برجسته‌ترین مضمونی است که در *فرانکشتاین فی بغداد* دیده می‌شود، فریگدا تأکید می‌کند که «مطمئناً میل به انتقام‌جویی یکی از قدرتمندترین احساسات انسانی است و یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های ادبیات جهان بوده است» (فریگدا: ۱۹۴۴: ۲۶۳).

در یک معنای استعاری، بدن هیولا شروع به تجزیه می‌کند؛ زیرا هرگاه انتقام مرگ یکی از صاحبان اعضای بدنش را می‌گیرد، عضو مربوط به بدن شخص از بین می‌رود و شروع به پوسیدگی و تجزیه می‌کند:

«سه ساعت بعد، انگشت شست دست راست و سه انگشت دست چپم افتادند، دماغم ذوب

شد، سوراخ‌های بزرگی روی بدنم به خاطر از بین رفتن گوشت آن‌ها شکل گرفت»

(سعداوی، ۲۰۱۴: ۱۴۴).

او برای جبران بدن متلاشی‌شده خود با راهنمایی ساحران، شروع به کشتن بی‌گناهان می‌کند تا

اعضای بدن را جایگزین کند و در توجیه اقدامات خود می‌گوید: «در اینجا هیچ بی‌گناهی کاملاً بی‌گناه یا [هیچ] مجرمی کاملاً جنایتکار نیستند» (همان: ۲۱۴)؛ بنابراین تلاش او برای زنده ماندن، با کشتن بی‌گناهان، جایگزین عدالت در محیط ناپایدار عراق می‌شود. او انتقام بخش‌های سازنده خود را از زندگی‌های دیگر می‌گیرد و به قاتلی زنجیره‌ای تبدیل می‌شود که خیابان‌های بغداد را وحشت‌زده می‌کند. از این نظر، احساس متناقضی در مخاطب ایجاد می‌کند؛ زیرا از یک سو با احساس عصبانیت و انتقام که همیشه در حال رشد است، عمل می‌کند، از سوی دیگر، در هر قتلی که مرتکب می‌شود بخشی از انسانیت وجود خود را از دست می‌دهد. با این حال، این واقعیت که او قسم‌هایی را که از دست داده با آنچه از اجساد تازه می‌گیرد، جبران می‌کند نیز، بیانگر این است که به این صورت او وارد چرخه‌ای پایان‌ناپذیر از انتقام و خشونت می‌شود، به بیان هانا آرنه «عمل خشونت، مانند هر عملی، جهان را تغییر می‌دهد؛ اما محتمل‌ترین تغییر، دنیای خشن‌تر است» (آرنه، ۱۹۷۰: ۸۰).

مفهوم شایان توجه دیگر، ترس است، خشونت باعث ایجاد فضای عمومی ترس و وحشت در پایتخت عراق شده است، جایی که مردم هر لحظه در معرض مرگ قرار می‌گیرند و در ترس مداوم زندگی می‌کنند. ترس، منبع شرارت در کشور است. این مفهوم به‌طور گسترده در رمان بحث می‌شود: «ما به دلیل ترس می‌خواهیم مرگ بیشتر و بیشتری را ببینیم» (سعداوی، ۲۰۱۴: ۱۲۳). او فراتر می‌رود و می‌گوید: «دولت و نیروی اشغالگر باید ترس را از بین ببرند. اگر بخواهند این چرخه کشتار پایان یابد، ترس باید متوقف شود» (همان). این همان ترسی است که سبب خلق هیولا می‌شود و بسیاری از افراد بدون اینکه هیولا را ببینند به خاطر ترس از ناشناخته به او روی می‌آورند. اگرچه این هیولا در اصل حامل شر نیست؛ اما به‌خودی خود بیانیه‌ای است که پیامدهای شر را به بشریت اعلام می‌کند. این پیامدها می‌توانند در هر نقطه‌ای از جهان باشند، بنابراین وقتی نوبت نوشتن از جنایت‌های جنگی برضد بشریت می‌رسد، سعداوی دیگر تنها نیست و همتایان فراوانی می‌یابد. دقت در چگونگی شکل‌گیری هیولای سعداوی نشان می‌دهد، خشونت و جنایتی که انسان برضد انسان به کار می‌برد، زشت‌تر، قدرتمندتر و کشنده‌تر به سوی خود او باز می‌گردد.

مضمون دیگری که در لابه‌لای این رمان مملو از مرگ و ویرانی می‌توان دریافت، مضمون امید به ساختن دوباره است. این مضمون را در چگونگی ایجاد هیولا از اعضای باقی‌مانده قربانیان جنگ و جلوگیری از نابودی آن‌ها و نیز تلاش او برای برپایی عدالت می‌بینیم. هرچند در طول داستان، امور دیگری هیولا را از هدفش دور می‌کند. این مفهوم بر پایه این گفت‌وگو در رمان است: «هر آنکه تاج

بر سر نهد لاجرم در پی قلمرو می‌گردد» (همان: ۱۹۹). این یکی از نقل قول‌های سعدوی است که نه تنها منعکس‌کننده نگاه شخصی وی به زندگی است، بلکه جنبه‌های بسیاری از آثار رمان‌ها و داستان‌های کوتاه او را نشان می‌دهد.

۴-۱-۲. رنگ و بوی محلی

با توجه به تأثیرات جهانی‌شدن، ارتباطات میان فرهنگی به‌عنوان یک زمینه حیاتی از مطالعه ظاهر شده است که شباهت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی را برجسته کرده است. برای نشان‌دادن چگونگی ظهور این عنصر بین فرهنگی در زمینه محلی‌بودن این رمان به دو سطح محتوا - که در توصیفات دقیق بغداد و ارجاع به فرهنگ و متون قدیم عراق دیده می‌شود - و بافت زبانی - که به‌طور همزمان ترجمه را آسان و مقاوم می‌کند - پرداخته شده است:

۴-۱-۲-۱. محتوا

در این رمان محلی‌بودن محتوا معمولاً در دو وجه به‌کار رفته است؛ نخست در تجسم بخشیدن به توصیفات دقیق شهر بغداد است، با ساختمان‌ها، کوچه‌ها، هتل‌های کثیف و ویران، میزهای چوبی کهنه، نرده پنجره‌ها، لاستیک‌های سوخته، آهنگ‌های پاپ عراقی و بوی ترکیبی از نوشیدنی‌های الکلی، تنباکو و دود سیگار و...، که چنان با مهارت توصیف شده‌اند که خواننده همچنان که رمان را می‌خواند، شهر را نیز با وضوح کامل و به‌طور ملموس تماشا می‌کند. سعدوی توصیفات را تنها برای خود توصیفات به‌کار نبرده است، چون در این صورت، باید او را نویسنده‌ای رئالیسم می‌دانستیم، بلکه هر کدام از این جزئیات ارائه شده از بغداد به‌خصوص محله «البتاوین» نقش نمادینی را ایفا می‌کنند، به‌طوری که خواننده با خواندن رمان وارد فضایی می‌شود که در آن کوچه‌های بن‌بست، خانه‌های گلی نَمور ویران و دیوارهای بتنی، ویسکی، بارها، روسپی‌ها، ایست بازرسی...، به‌طور نمادین فضایی را مجسم می‌کنند که ترس، خشونت و مرگ را نشان می‌دهند. می‌توان گفت بغداد در اینجا صرفاً یک بافت جغرافیایی، تاریخی یا فرهنگی نیست، بلکه یک دیدگاه یا یک موقعیت است که سعدوی با آن دنیای خود را تصور می‌کند.

دومین شیوه‌ای که سعدوی به مدد آن به غنای ویژگی محلی محتوا می‌افزاید، اشارات و ارجاعات فراوان آشکار و پنهان به فرهنگ و تاریخ دیرینه عراق است که در وهله اول در ارتباط با روایت‌های شفاهی عامیانه و عناصر تاریخی دیده می‌شود. «اریک ام» در *جهان بدون مرز* به ارتباط قوی این رمان با

سنت روایت عربی به دو شکل هنری و تاریخی، اشاره می‌کند و آن را متأثر از داستان شناخته شده هزار و یک شب می‌داند (اریک ام. 2018). مردم شبانه در قهوه‌خانه‌های قدیمی و تاریک در گوشه‌ای از بازار جمع می‌شوند تا به داستان‌های ساختگی و تخیلی هادی عتاگ، مردی با لباس‌های کهنه و آلوده، که بوی الکل می‌داد گوش دهند و بی‌آنکه داستانش را باور کنند او را تشویق به ادامهدادن داستان کنند. اندیشه کلی داستان در دوختن اجزای اجساد مردگان برای دفن محترمانه، ناخودآگاه حکایت مشهور علی‌بابا و چهل دزد بغداد در هزار و یک شب را به ذهن متبادر می‌کند^۱.

از طرفی سعداوی با توصیف بمب‌گذاری‌ها علاوه بر توصیف ویرانی، تاریخ با شکوه بغداد را در زمان حاکمان عباسی یادآوری می‌کند:

«انفجار اتومبیل بمب‌گذاری شده در وسط محله، گودال عمیقی بر جای گذاشته است که دهانه آن بخشی از دیوار تاریخی بغداد دوره عباسی را نشان می‌دهد...» (سعداوی، ۲۰۱۴: ۳۳۲).

علاوه بر آن سعداوی این رمان را از دید مردم محلی روایت می‌کند. این امر جنگ را ملموس‌تر و انسانی‌تر به تصویر می‌کشد و خلاصه‌ای از زندگی واقعی در عراق را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد: آن‌ها از صفوف طولانی در مقابل کلیسا مطلع می‌شوند، جایی که هم مسلمان و هم مسیحی منتظر هستند تا با بستگان خود، در خارج از کشور صحبت کنند و به آن‌ها اطمینان دهند که هنوز در یک شهر بمباران شده، زنده‌اند.

۴-۱-۲-۲. بافت زبانی

عنصر محلی بودن، خود را در انتخاب‌های زبانی نیز نشان می‌دهد. زبان در بغداد ریشه در محیط محلی دارد که رمان آن را توصیف کرده است. نویسنده در طول رمان، با ارائه بافت زبانی؛ یعنی با استفاده از برخی از کلمات و اصطلاحات خاص لهجه عراقی به جای اصطلاحات فصیح عربی، به خصوصیات محلی داستان کمک می‌کند. اگرچه استفاده از لهجه عراقی محدود به چند کلمه و جمله شده است؛ اما

۱. در داستان هزار و یک شب اولین مردی که وارد غار افسون شد، برادر حریص علی‌بابا، کسیم، توسط سارقان کشف و کشته شد و به چهار قطعه بریده شد. همسر و برادرش با کمک برده باهوش مور گیانا، اعضای بدن را از غار نجات داده، توسط خیاطی به هم دوختند تا بتوانند مراسم خاک‌سپاری مناسبی برای او برگزار کنند. همچنان که در قرآن نیز داستان زنده شدن پرنده‌ها را می‌بینیم. خداوند به او (حضرت ابراهیم) دستور داد که چهار پرنده بگیرد و گوشت‌های آن‌ها را در هم بیامیزد، سپس آن‌ها را چند قسمت کند و هر قسمتی را بر سر کوهی بگذارد، بعد آن‌ها را صدا کند تا چگونگی زنده شدن پرنده‌گان را ببیند، ابراهیم دستور خدا را انجام داد. پرنده‌گان زنده شدند و نزد او آمدند (سوره بقره، ۲۵۹).

نشانگر محلی بودن اثر است و درک آن‌ها در متن‌هایی که به کار رفته‌اند، دشوار نیستند، بنابراین زبان کلی این رمان را به‌طور شایان توجهی منطقه‌ای نمی‌سازند. در حقیقت چند کلمه وجود دارد که سعداوی محلی بودن آن‌ها را به‌روشنی گوشزد می‌کند، مانند «الشسمه» نام شخصیت اصلی رمان که در لهجه عراقی به معنای «چیز» (کسی یا چیزی که نامی ندارد) است، این کلمه در لهجه عامیانه عراق کاربرد زیادی دارد. در ترجمه رمان، این واژه در فارسی «چیز» و در بسیاری از زبان‌های دیگر مانند، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی و... به همین صورت (الشسمه) آمده است، «جانانان رایت»^۱ آن را «اسمش چیست؟»^۲، ترجمه کرده است. تلاش برای درک معنای این واژه و دیگر واژگان و عبارات لهجه عراقی، ترجمه را تا حدی چالش برانگیز می‌کند و برای توصیف بهتر مردم و محیط‌هایی که نویسنده ترسیم می‌کند، دارای اهمیت است. علاوه بر این، جملات زیادی هم در متن رمان هست که با لهجه عراقی بیان شده است مانند:

«ایی... و بعدین؟ های هیه... انتھی. شنو های هیه؟ یعنی الجثة وین راحت هادی؟ های قصة مو زینة هادی سولف غیرها؟ انتم ما تصدگون... بکیفکم... یلله آنی اروح هسه و حساب شایاتی علیکم»^۳ (سعداوی، ۲۰۱۴: ۴۲)؛

«انت ایه حکایتک؟ انسه الحدوتة الکردابية بتاعتک. و شصایر یعنی؟ ایش صایر؟ ... و آنی شلی علاقه؟ حکایاتک دی ح تودیک فی مصیبة»^۴ (همان: ۹۷) و نیز «لیش تأخذینها؟ یعنی شنو اللی صار؟ انتھی کلشی و انی انصحک تدیر بالک، .. یعنی شأسوی، لیش ادیر بالی... ما ینفع الحچی هنا» (همان: ۲۷۰)^۵ و...

۱. جانانان رایت، مترجم و روزنامه‌نگار انگلیسی، در سال ۱۹۵۳ به دنیا آمد. او تحصیلات خود را در زمینه تمدن عربی و ترکی در آکسفورد به اتمام رسانده است و بسیاری از آثار عربی را به زبان انگلیسی ترجمه کرده است که جوایز ارزنده‌ای را برای او به دنبال داشته است.

2. name its what

۳. آره... خب بعدش؟ همین بود... تموم شد، چی همین بود؟ پس جسد کجا رفت هادی؟ نمی‌دونم. این قصه خوبی نیستا هادی... یکی دیگه تعرف کن. شما باور نمی‌کنین. هر جور راحتین. من دیگه میرم. پول چایی هامم با شما.
۴. تو چت شده؟ بی خیال این جن دروغینت بشو. مگه چه اتفاقی افتاده؟ چه اتفاقی افتاده؟... این چه ربطی به من دارد؟ این قصه هادی تو رو توی دردسر می‌اندازه.
۵. چرا می‌بریشون؟ چه اتفاقی افتاده؟ همه چی تمام شد، بهت توصیه می‌کنم حواستو جمع کنی... یعنی چکار کنم؟ چرا باید مراقب باشم.

به این صورت سداوی از طریق تعادل دقیق و احتمالاً عمدی بین یک کلیشه و یک تصویر خارجی از بغداد که پیش‌زمینهٔ رمان است، به دنیایی که ما ممکن است یک «ناآشنای آشنا» بدانیم، متکی است. بغداد به دلیل پیشینهٔ فرهنگی و شرایط سیاسی (حمله آمریکا)، به اندازه کافی آشنا هست که مخاطبان بین‌المللی بتوانند آن را بشناسند و با آن ارتباط برقرار کنند؛ اما همچنین با درجه خاصی از ناآشنایی مشخص می‌شود که باعث جذابیت آن شده است. از این منظر، موقعیت جغرافیایی و ایدئولوژیکی بغداد در خاورمیانه به‌طور کلی در تقویت یک تصور جذاب از رمان نقش دارد؛ بنابراین، می‌توان گفت بین‌المللی شدن یک اثر باعث از بین رفتن ویژگی محلی آن نمی‌شود. در عوض، این نوع ویژگی به فضای بینابینی بین محلی و جهانی ارزش می‌بخشند، به گونه‌ای که در حالی که متعلق به یک سنت ملی هستند، می‌توانند یک چشم‌انداز فراملی را بر روی همین سنت، باز کنند.

۴-۱-۳. توازن خاص و عام

ادبیات مدرن عربی سرشار از میراث ادبی و غیرادبی است که می‌تواند به‌عنوان گفتمان ادبی واحد به کار گرفته شود. استفاده از مقدسین و نمادهای دینی مانند ارتباط هادی با شمعدانی‌های یهودی، تصاویر مسیح، تصویر سنت جورج و تصویر «آیه‌الکرسی» که به ترتیب در این رمان آمده‌اند، از این منظر شایان توجه قرار می‌گیرند. سداوی صحنه‌هایی را به تصویر می‌کشد که نه تنها سیر تحول عقیدتی و فرهنگی عراق را نشان می‌دهد، بلکه مشترکات آن را با خارج از عراق و حتی جهان عرب یادآور می‌شود: سداوی خانه الیشوا را توصیف می‌کند که شامل ترکیبی از طرح‌های معماری محلی و مذهبی است و زمانی متعلق به اعضای یک جامعه محلی یهودی بوده است.

نقاشی‌های ابهام‌آمیز متعددی از سنین مختلف مسیح در جوانی تا آخرین روزهای زندگی‌اش را در خانه الیشوا می‌بینیم. با بازنگری در جزئیات دیرینه تاریخ هنر اروپا با چنین صحنه دراماتیکی، (می‌توان گفت) که «هر نقاشی که سداوی از آن به‌عنوان الهام استفاده می‌کند، احتمالاً از دوران رنسانس سرچشمه گرفته است» (کاترین: ۲۰۲۰). علاوه‌براین یکی از مهم‌ترین این تصاویر، تصویری از سنت جورج یا مرچلیوث مقدس است که در خانه الیشوا وجود دارد. الیشوا، پیرو کلیسای آشوریان است، سنت جورج از نظر او یک دوست و یک شفادهنده است که می‌تواند پسرش دانیال را که بیست سال پیش در جنگ ایران و عراق مفقودالایر شده است، به او بازگرداند. صحنه گفت‌وگوی ایشوا با این نقاشی بارها در رمان تکرار شده است، این نقاشی که در آن سنت جورج در حال نبرد با اژدهاست،

به‌طور اساسی یک شخصیت در رمان است. سنت جورج در مکاتب مذهبی و فکری دیگر دارای اهمیت و احترام است:

«احترام به سنت جورج به قرن یازدهم در انگلیس برمی‌گردد، همچنین زمانی است که داستان‌ها به افسانه اضافه می‌شود و تخیل سلطنت انگلیس را، که در جنگ‌ها سنت جورج و بعد کل مردم را دعوت می‌کرد، نشان می‌دهد» (ریچارد، ۲۰۱۵: ۳۲).

از تصاویر مهم دیگر، تصویری از آیه الکرسی است که ناهم عبدکی بر دیوار خانه هادی نصب کرده بود.

«اکنون کهنه شده بود، هیولا به آیه و لبه مقوایی لوله‌شده، نگاه کرد، چند قدم به سمت آن برداشت و لبه مقوا را کشید. بقیه بخش‌ها هم کنده شد» (سعداوی، ۲۰۱۴: ۱۲۹).

این تصاویر که نمادی از سیر و تداوم ادیان یهودیت، مسیحیت و اسلام در عراق است، نشانگر سطوح و مراحل تشکیل‌دهنده مؤثر بر شکل‌گیری هویت ملی عراق در بُعد تاریخی و دینی است. سعداوی با استفاده از توصیف این مفاهیم و تصاویر به دنبال پیدا کردن گفتمان واحد و برقرار کردن پیوند فراتر از مرزهای ملی و زبانی است که برای توصیف آن‌ها استفاده می‌کند. علاوه بر این تصاویر، مفاهیمی همانند مهاجرت، هویت، سرگستگی و قهرمان‌شور که در مباحث پسااستعماری مطرح است، آشکارا در لایه‌های مختلف این رمان دیده می‌شود. این مفاهیم مختص به جامعه عراق نیست، بلکه در اکثر جوامع وجود دارد.

۴-۱-۴. ابداع و نوآوری

آنچه رمان *فرانکشتاین فی بغداد* را متمایز می‌کند، ساختار داستان به صورت رئالیسم جادویی است که هرچند در نوع خود اولین بار نیست؛ اما در این رمان ساختاری قدرتمند دارد. رئالیسم جادویی، راهبردی مهم در رمان سعداوی است که به لطف موفقیت جهانی نویسندگان آمریکای لاتین و انگلیس، اهمیت قابل توجهی در ادبیات جهان دارد.

«الکبیر اللادایسی در بررسی این رمان به‌عنوان برنده جایزه بین‌المللی ادبیات عرب در سال ۲۰۱۴، آن را به‌عنوان مظهر رمان جادویی - واقع‌گرایانه عربی ستود» (الحجاج، ۲۰۲۰: ۲).

سعداوی با بررسی وضعیت عراق از طریق لنزهای سورئال، راهکارهای مختلفی از جمله، گروتسک و گوتیک را برای ایجاد نه‌تنها هیولا، بلکه بازتاب عناصر دیستوپیای شهر بغداد به کار می‌گیرد. دیستوپیا، جامعه‌ای خیالی است که پلیدی‌ها و رذایل آن با هدف عبرت‌آموزی اخلاقی یا سیاسی به

تصویر کشیده می‌شوند.

«تنظیم» رئالیسم در مقابل سورئالیسم» و ظهور هیولا، در روایت‌شناسی یک روایت واقع‌گرایانه، جهانی تخیلی به وجود می‌آورد که در آن شخصیت‌هایی که به نظر واقعی می‌آیند در دنیایی وجود دارند و با یکدیگر در تعامل هستند که از نظر زمان، مکان و شخصیت، تقریباً با دنیای واقعی برابر است» (فلدرنیک: ۲۰۰۹: ۴۶).

در این رمان ایجاد هیولا، همزمان، ترکیبی از رئالیسم و سورئالیسم است، واقعیت آن است که آن از اعضای واقعی انسان‌های کشته‌شده ایجاد می‌شود، در حالی که زنده شدن او - وقتی که روح سرگردان نگهبان جوان هتل وارد جسم به هم دوخته او می‌شود - قسمت سورئال رمان است. از آنجا که این رمان ترکیبی از عناصر فانتزی و خیالی در دنیایی کاملاً واقع‌گرایانه است، گاهی اوقات درک این که واقعیت با وارد شدن روح به بدن هیولا، به پایان می‌رسد و تخیل نویسنده آغاز می‌شود، دشوار است. از طرفی توانایی هنری سعداوی به‌عنوان نقاش، کاریکاتوریست، شاعر و فیلم‌ساز، به او امکان می‌دهد جهشی از تخیل خلاق را به دست آورد و حسی را که پس از سال ۲۰۰۳ در بغداد حاکم است، نشان دهد. ما با فعالیت گروه پیگیری، که بر جنایات غیرمعمول نظارت می‌کند و افسانه‌های شهر را بررسی می‌کند، آشنا می‌شویم، با روزنامه‌نگاری روبه‌رو می‌شویم که مجموعه‌ای از «۱۰۰ نمونه از عجیب‌ترین داستان‌های عراقی» را جمع‌آوری می‌کند. ارواح سرگردان بر پل‌ها و قبرستان‌ها را می‌بینیم، چهار گدا در یک تابلو عجیب و غریب مرده‌اند، در حالی که دستان هر کدام از آن‌ها دور گردن دیگری که در مقابل او قرار دارد، گره خورده است، مشاوران شخصیت اصلی، سه جن قدرتمند هستند، اخترشناسانی را می‌بینیم که نه تنها می‌توانند شن جادویی را بخوانند، بلکه با هیولا ارتباط برقرار کنند، شماره تلفن زنی ۶۶۶ است.... شیوه تصویرپردازی و توصیف سعداوی همه این‌ها را به روشنی قابل تجسم و باور کرده است.

نحوه ساخت کتاب هم پیچیده و مبهم است، به نظر می‌رسد این هرج و مرج در ساختار، به صورت عمدی انجام شده است تا خواننده جو سورئال و گوتیکی را که انتظار دارد شهر درگیر بمباران و خشونت از آن برخوردار باشد، تجسم کند.

«در واقع روایت‌های ناپایدار که اغلب در طول رمان به وجود می‌آید، به‌عنوان «روایت‌های مقابله‌ای» برای داستان‌های ملموس، اشغال ایالات متحده است که عملاً با استفاده از دستور زبان «خشونت سیاسی» ساخته می‌شود» (تریپ، ۲۰۰۷: ۳۳).

علاوه بر آنچه گفته شد، می‌توان گفت اولین و مهم‌ترین چیزی که در این رمان توجه مخاطب را به خود جلب می‌کند، عنوان رمان است: *فرانکشتاین فی بغداد*.

«عنوان کلید اصلی ورود به دنیای متن است و به نزدیک‌ترین شکل، متن اثر را احاطه کرده، توضیحاتی درباره‌اش ارائه می‌دهد و گاه بی‌آن، نمی‌توان به متن اصلی دست‌یافت» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۱-۹۰).

عنوان در این رمان آشکارا به کهن‌الگوی فرانکشتاین مری شلی^۱ در قرن ۱۸ اشاره دارد. کلمه «فرانکشتاین» نشانه‌ای برای موجود زشت و بی‌رحمی است که خالق وی ویکتور فرانکشتاین در *فرانکشتاین مری شلی* است. سداوی به فیلم اقتباسی معروف "Frankenstein" شلی و نام بازیگر رابرت دنیرو^۲ اشاره می‌کند تا نشان دهد که هیولای *فرانکشتاین فی بغداد* نیز یک موجود خارق‌العاده است. به نظر می‌رسد سداوی این نام را به دلیل ارتباط آن با ترس، خشونت و انزوا گرفته است. علاوه بر نام، فکر ایجاد یک موجود در *فرانکشتاین مری شلی*، الهام‌بخش سداوی است و او از تأثیرات فرهنگی ۲۰۰ ساله *فرانکشتاین مری شلی*، برای نشان دادن عواقب جنگ و خشونت در جوامع، استفاده می‌کند. بعضی از منتقدین هم اندیشه این رمان را به «دیدگاه جودیت باتلر در مورد وحشت خاص ناشی از «یک زندگی ناخوشایند» که در آن مرگ ناگهانی و خشن همیشه در آستانه است، برمی‌گرداند» (ایلین، ۲۰۱۷: ۱۵۸).

اما با وجود شباهت در عنوان و فکر، تفسیر هر داستان با توجه به روند خلقت هیولا توسط خالقین آن‌ها، بسیار متفاوت از دیگری است. در دیدگاه بوستر، احیای مجدد جسد توسط ماوراءالطبیعه در مقابل روش‌های علمی [به کار برده شده در *فرانکشتاین مری شلی*] «شسمه» را قادر می‌سازد تا به عنوان «نمادی از مداخله الهی» در مقابل نوعی «نجات علمی» قرار گیرد (بوستر، ۲۰۱۸: ۴۴۸). می‌توان گفت

1. Mary Shelley

۲. سعیدی از محمود می‌خواهد مطلبی درباره مخلوق العتاک بنویسد: دو روز بعد، محمود مقاله‌ای را به سعیدی با عنوان «۱۰۰ نمونه از عجیب‌ترین داستان‌های عراقی» داد. سعیدی بلافاصله آن را پسندید. وقتی محمود طرح این مجله را انجام داد، مقاله را با یک عکس بزرگ از رابرت دنیرو از فیلم ماری شلی *فرانکشتاین* مأنوس کرد. محمود خوشحال نبود که نسخه‌ای از این مسئله را به دست آورد، به‌ویژه وقتی دید که عنوان وی تغییر یافته است (سداوی، ۲۰۱۴: ۱۵۵). علاوه بر این، رمان با نقل قولی از رمان مری شلی آغاز می‌شود: «اما از شما می‌خواهم که مرا نادیده نگیرید و پس از آن، اگر بتوانید و اگر بخواهید، کار دستانتان را نابود کنید» (سداوی، ۲۰۱۴: مقدمه).

اهمیت استفاده از نام فرانکشتاین فی بغداد، در نگاه اول، برای خواننده یک مفهوم اثرگذار است که به ذکر منفی آن به عنوان یک موجود وحشتناک و شیطانی مرتبط است. در واقع، عنوان، مخاطب را به ۲۰۰ سال پیش می‌برد و این سؤال را ایجاد می‌کند که هیولای مری شلی در بغداد چه می‌کند؟ چه اتفاقی افتاده که هیولای فرانکشتاین در خیابان‌های بغداد پرسه می‌زند؟

اگرچه شخصیت‌های نمادینی همواره در ادبیات شکل گرفته است؛ اما هیولا شاید یکی از جذاب‌ترین و در عین حال تغییرپذیرترین آن‌ها در ادبیات، در گذشته و حال باشد. سداوی وضعیت ترسناک عراق بعد از حمله آمریکا را با خلق موجودی به تصویر می‌کشد که معانی نمادین را منتقل می‌کند، این موجود بر حسب ترکیب جسمانی که دارد به عنوان یک هیولا شناخته شده است:

«هیولا» موجودی ناشناخته و خیالی است که اغلب در اشعار یا داستان‌های اسطوره‌ای به عنوان پریان دریایی، ابوالهول، کرکس گریفون و عجوزه‌ها توصیف می‌شود که همه معنای استعاری و نمادین دارند» (تونلی، ۲۰۱۲: ۱۲۱).

اهمیت استفاده از هیولا همان‌طور که بوتینگک نشان می‌دهد، «امکان بازجویی از مشکلات اجتماعی یا فکری را فراهم می‌کند، هیولاها ترس یا هیجان را مجسم می‌کنند و هیولاها بیانگر رفتارهای غیراخلاقی یا کنترل‌نشده هستند» (بوتینگک، ۲۰۰۳: ۷۰).

همانند رمان *فرانکشتاین مری شلی*، هیولای (شسمه) سداوی، شخصیت اصلی در رمان است و رویدادهای اصلی این طرح، حول شکل‌گیری و اقدامات او می‌چرخد. این هیولا از لحاظ موضوع هیولا؛ یعنی خلقت فاجعه‌بار او، یکی از مهم‌ترین عناصر خلاقیت در این رمان در نظر گرفته می‌شود. جوهری «هیولای سداوی را به نظریه جولیا کریستوا: «آلودگی اخلاقی» یا «مرگ، زندگی را آلوده می‌کند» مرتبط دانسته است»^۱ (جوهری، ۲۰۱۵: ۳۲۱). او از ترکیب غیرممکنی (تکه‌های مختلف اجساد کشته‌شدگان) ساخته شده است که در گذشته هرگز به دست نیامده است:

«از آنجا که من از بقایای انسانی ساخته شده‌ام که ریشه در اجزاء، قبیله‌ها، نژادها و طبقات اجتماعی مختلفی دارد- ترکیب غیرممکنی را که در گذشته به دست نیامده است، نشان می‌دهم. من اولین شهروند واقعی عراقی هستم» (سداوی، ۲۰۱۴: ۱۶۱).

۱. کریستوا در کتاب *قدرت وحشت* (۱۹۸۰) به بسط و شرح نظریاتش در باب مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات و روانکاوی، از جمله به مباحثی نظیر «آلوده‌انگاری» می‌پردازد. بر اساس این رویکرد نویسنده یا شاعر، عنوان سوژه‌هایی هستند که آثار خویش را مجال برای افشای بحران‌های وجود خویش و جهان پیرامون قرار داده‌اند.

او یک هیولای زشت، ترسناک و بی‌نام است که در روند داستان، نام‌های مختلف «الشسمه»، «فرانکشتاین»، «دانیال» و «مجرم ایکس» به او داده شده است، این اسامی در تحلیل و تفسیر رمان اهمیت دارند. می‌توان گفت ساختار رئالیسم جادویی رمان این امکان را برای نویسنده فراهم کرده است که با توجه به شرایط هولناک عراق بعد از حمله آمریکا و الهام از جادو، خرافات و فرهنگ کهن ادبیات روایی عربی و نیز در آمیختن آن با موضوعات مدرن فیلم‌های هالیوودی مانند *جوکر*، زامبی، فرانکشتاین.... الشسمه را به یک هیولای مدرن تبدیل کند که مخاطب را به خود جلب می‌کند.

۴-۲. مؤلفه‌های زبانی

الف: ترجمه: برای بررسی عملکرد ترجمه در رمان *فرانکشتاین فی بغداد* باید به عواملی همچون نقش ترجمه انگلیسی رمان و نیز بررسی و تفسیرهای ادبی از دیگر نویسندگان و مجلات و اخبار ادبی، توجه داشت.

اگر به دنبال یکی از تعاریف دیوید دمراش، ادبیات جهان را به‌عنوان یک سیستم جهانی تصور کنیم که شامل «همه آثار ادبی است که در ورای فرهنگ منشأ آن‌ها می‌چرخند» (دمراش: ۲۰۰۳: ۴)، رمان *سعداوی* به‌طور غیرقابل انکار در این چهارچوب متناسب است. این رمان تاکنون به سی‌وپنج زبان ترجمه شده است، از جمله انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، اسپانیایی، ژاپنی، سوئدی، روسی، کردی.... همان‌طور که گفته شد این رمان برنده جایزه معتبر بین‌المللی داستان عربی در سال ۲۰۱۴ شد - جایی که این جایزه همچنین هزینه ترجمه انگلیسی رمان را نیز شامل می‌شود. با ترجمه تخصصی جاناناتان رایت، *فرانکشتاین فی بغداد* در سال ۲۰۱۸ توسط انتشارات پنگوئن، به زبان انگلیسی منتشر شد. جاناناتان رایت در یک کار فرامتنی، در ترجمه انگلیسی رمان، لیستی از شخصیت‌ها را در صفحات آغازین ترجمه خود ارائه می‌دهد که در مجموع ۳۴ شخصیت هستند و جالب اینکه الشسمه (هیولا) که شخصیت اصلی رمان است، در این لیست ذکر نشده است تا خواننده در طول رمان با او آشنا گردد. این امر باعث می‌شود که خواندن رمان برای مخاطب انگلیسی‌زبان راحت باشد و از طرفی هم مواجه با این شخصیت در طول رمان آن را جذاب‌تر و غیرقابل پیش‌بینی‌تر می‌کند. این ترجمه تأثیر زیادی بر گسترش رمان داشت به گونه‌ای که بسیاری از ترجمه‌های انجام‌شده بعد، از ترجمه انگلیسی صورت گرفتند.

کازانووا استدلال می‌کند که «ترجمه نوعی الحاق است که به موجب آن، کارها به سود منابع

مرکزی [حوزه جدید] هدایت می‌شوند» (کازانوا، ۲۰۱۰: ۳۰۱). در اینجا هنر جلد رمان *فرانکشتاین فی بغداد* در ترجمه انگلیسی، به‌منظور الحاق رمان سعداوی به سنت ادبی انگلیسی به‌خوبی عمل می‌کند. در حالی که در جلد عربی چاپ هجدهم ۲۰۲۱، شامل اسامی جوایز دریافتی، - الجائزة الدولية للرواية البوکر ۲۰۱۴، ترجمه ایتالیایی، ۲۰۱۶، التینیکل الذهبی ۲۰۱۹، ارترسی کلارک القائمة القصيرة ۲۰۱۹، جایزه خیال‌آبادی الکبری الفرنسية ۲۰۱۷ و مان بوکر الدولية القائمة النهائية ۲۰۱۸ - و برجسی که موفقیت تجاری را اعلام می‌کند (من الاعلی مبعأ علی موقع أمزون) و نیز خلاصه‌ای از مضمون رمان است؛ در جلد انگلیسی از تصویر صرف‌نظر شده است و عنوان رمان با حروف بزرگ لاتین و باحالت دوخت ماندی، تزیین شده است. به‌نظر می‌رسد این طرح جلد، نه‌تنها ارتباط معنادار بین رمان سعداوی و مری شلی (به هم دوختن جسد) را مشخص می‌کند، بلکه بر چگونگی امر پذیرش و دریافت رمان در مخاطب غربی نیز اشاره دارد.

از طرف دیگر، بیش از ۲۰ بررسی توسط مجلات مهم ادبی و غیرادبی (۲۰۱۸-۲۰۲۱) انگلیسی زبان انجام شده است که بعضی از آن‌ها شامل ایندیندنت، نیویورک‌تایمز، گاردین، واشنگتن‌پست، کلمات بدون مرز و تلگراف است. این مجلات به همان اندازه که پراکنده هستند، معتبر هم هستند. اهمیت این امر جایی است که به گفته کازانوا «امکان اینکه یک متن ادبی با زبانی کمتر شناخته‌شده، انتشار آن به گردش جهانی درآمده باشد، بستگی به این دارد که آیا این زبان با زبانی گسترده‌تر و «نقد» آن توسط منتقدین و رسانه‌های ناشران کلان‌شهر در دسترس است یا نه؟» (کازانوا، ۱۳۹۲: ۶۳). برای مثال در حالی که دویت گارنر نیویورک‌تایمز آن را مبتکر و شجاع می‌داند و ستاره جدید بغداد معرفی می‌کند (گارنر: ۲۰۱۸) سارا پری، در واشنگتن‌پست آن را تصویری حاد از فرقه‌گرایی و بی‌لیاقتی ژئوپلیتیک در خاورمیانه، افسانه اخلاق پوچ‌گرایانه و خیالی وحشتناک، عجیب، خشن، بدجنس و خنده‌دار می‌داند (پری: ۲۰۱۸).

با دقت در بررسی‌های انجام‌شده در این مجله‌ها و نشریات می‌توان گفت غالباً این رمان از دو منظر شایان توجه قرار گرفته است: مسائل بحث‌برانگیز سیاسی و اجتماعی و قیاس با مری شلی که اولی از مضمون خود متن‌پدیدار می‌شوند، دومی از تأثیر پاراتکست (پیرامنتیت) ناشی می‌شود. در حالی که به‌نظر می‌رسد این عوامل مهم هستند؛ اما هیچ بررسی به ارزش ادبی این رمان اشاره نمی‌کند و بینش تحلیلی یا انتقادی درباره این رمان ارائه نمی‌دهد.

۳-۴. مؤلفه‌های برون‌متنی

یکی از مهمترین مؤلفه‌های برون‌متنی، سیاست و مفاهیم مربوط به آن است.

۳-۴-۱. سیاست

تنوع اقوام خاورمیانه و موقعیت استراتژیک و راهبردی منطقه، تعامل مداوم آن با فرهنگ‌های مختلف را تضمین کرده است. چنین برخوردهایی شامل استعمار و فراتر از آن شامل جنگ‌ها، گسترش مذهبی، مبادله بورس تحصیلی، تجارت، جهانگردی و گسترش کشاورزی و صنعت می‌شود. این برخوردها همچنین پس از استعمار شامل زمینه‌های جدیدی نظیر عدم تعهد و جنگ سرد، جهانی‌سازی و شبکه‌های دیجیتالی و مهاجرت، کار و تبعید می‌شود. چنین جریانی روشنفکران و اصلاح‌طلبان را به تأمل در روابط فرهنگ‌های متنوع با فرهنگ عربی سوق داده است (هاوس و دان، ۲۰۱۷: ۱). این روند امروزه هم در کشورهای عربی به‌خصوص عراق به دلایلی شدت گرفته است. بافت فرهنگی و سیاسی عراق مستلزم مجموعه‌ای پیچیده از رویدادهای بین‌المللی و محلی، جنگ داخلی و جهانی، تغییر و تحولات رهبری و اختلافات قومی و فرقه‌ای است. سقوط دیکتاتوری رژیم صدام حسین، اشغال نیروهای آمریکایی و شورش‌های فرقه‌ای، منطق و توجیهاتی را برای علاقه افکار عمومی جهان به عراق در همه زمینه‌ها به‌ویژه سیاست، فرهنگ و ادبیات ارائه داد. از طرفی، این وقایع عامل جمع‌کردن نسلی از نویسندگان، شاعران و هنرمندان جوان بود که به منازعات به‌عنوان موضوعی اساسی در زندگی خود نگاه می‌کردند.

این رمان تصویری دقیق از عملکرد عراقی‌ها را در بین دو رویکرد مخالف ارائه می‌دهد؛ از یک طرف، نگاهی اجمالی به اقدامات ظالمانه و خودسرانه نیروهای آمریکایی دارد و از طرف دیگر خود مردم عراق را به تصویر می‌کشد که دست به قتل یکدیگر می‌زنند و با بی‌تفاوتی به مرگ به زندگی خود ادامه می‌دهند. این امر منعکس‌کننده ایدئولوژی و شرایط حساس حاکم بر عراق است و توجه پژوهشگران ادبی و غیرادبی جامعه جهانی را به خود جلب کرده است تا جایی که ژولیت مبی می‌گوید: «فرانکشتاین فی بغداد دقیقاً همان نوع داستان ترجمه‌شده‌ای است که ما به دنبال آن هستیم» (Oneworld, 2009).

۵. جایگاه نویسنده

علاوه بر آنچه گفته شد، عوامل مؤثر دیگری در تصمیمات مخاطب برای پذیرش اثر مهم است، مانند

موقعیت نویسنده در فرهنگ مبدأ، وضعیت اثر در فهرست آثار برتر و نیز جوایزی که دریافت کرده است.

سعداوی جایگاه شناخته شده‌ای در ادبیات عراق دارد که تنها به سبب کیفیت نوشتن وی نیست، بلکه فعالیت‌های او به عنوان خبرنگار، مستندساز و سناریونویس، او را به چهره شناخته شده‌ای در عراق تبدیل کرده است، در فاصله سال‌های (۲۰۰۵ تا ۲۰۰۷) خبرنگار بی‌بی‌سی سپس خبرنگار شبکه خبری (MICT) بوده است. او در کارهایش غالباً بر تعهدات افراد در قبال یکدیگر به عنوان انسان و ضرورت هدایت و حفظ دستاوردهای هنری گذشته تأکید می‌ورزد. علاوه بر این موضع گیری‌های او نسبت به مسائل سیاسی کشور و ماندن او در عراق، او را به عنوان نماد مقاومت در برابر استبداد سیاسی معرفی کرده است. به طوری که در درگیرهای داخلی، جوانان معترض عراقی با در دست داشتن کتاب *فرانکشتاین فی بغداد*، به نشانه اعتراض به خیابان‌ها می‌آمدند. این وجه از رمان، نه تنها در عراق، بلکه در بین برخی از فعالان سیاسی کشورهای دیگر هم مورد توجه قرار گرفته است: همانند معترض آلمانی، هیلامیوس که عبارتی از آن را بر دیوار یک تئاتر قدیمی نوشت^۱ (سعداوی، ۲۰۱۴: ۱۴۴).

فرا تر از تجربه شخصی، تعداد روز افزون جوایز ادبی، می‌تواند به عنوان منبع اطلاعات تجربی ارزشمندی درباره چگونگی انتشار آثار ادبی باشد. جوایز ادبی، دارایی‌های یک کشور را، نه تنها قابل مشاهده، بلکه در سراسر جهان قابل پذیرش می‌کند؛ زیرا آن‌ها سرمایه فرهنگی را که برای ترجمه به اصطلاحات اقتصادی و سیاسی در دسترس است، توزیع می‌کنند. بنابراین موفقیت در (فرهنگ مبدأ) عامل مهمی در انتخاب رمان برای ترجمه در خارج از مرزهای ملی است، اگرچه به تنهایی کافی نیست. این رمان به زبان عربی فروش خوبی داشت؛ اما جایزه بین‌المللی داستان عربی (IPAF)^۲ و بودجه ترجمه که همراه آن بود، باعث شد کار سعداوی مورد توجه قرار گیرد. این اثر جوایز مهمی

۱. قوانینی هستند که انسان از آن‌ها بی‌خبر است. این قوانین دائماً فعال نیستند. مثل قوانین فیزیکی که طبق آن‌ها بادها می‌وزند و باران می‌بارد و سنگ‌ها از روی کوه‌ها به زمین می‌افتند یا قوانین دیگری که انسان به آن‌ها توجه دارد و به تحقیق درباره آن‌ها می‌پردازد و برای آن‌ها تعریف مشخصی ارائه می‌دهد.

۲. سعد البازعی، عضو هیئت داوران جایزه پوکر درباره انتخاب این رمان، به عنوان رمان برگزیده ۲۰۱۴ می‌گوید: به چند دلیل *فرانکشتاین فی بغداد* را انتخاب کردیم: «۱- به دلیل اصالت ساختار روایی آن، همان‌طور که در شخصیت «الششمه» نشان داده شده است که تجسم خشونت فعلی در عراق و سایر کشورهای عربی و جهان است؛ ۲- این داستان به طور ماهرانه در چندین سطح و از دیدگاه‌های متعدد بیان شده است» (banipal: ۲۰۱۴).

همچون جایزه بین‌المللی پوکر عربی ۲۰۱۴، ترجمه ایتالیایی ۲۰۱۶، التینیکل الذهبی ۲۰۱۹، ارترسی کلارک القائمة القصيرة ۲۰۱۹، جایزه الخيال الابداعي الكبرى الفرنسية ۲۰۱۷ و مان بوکر الدولية القائمة النهائية ۲۰۱۸ را دریافت کرده، علاوه بر این در جدیدترین بررسی از سوی سایت "Weltempfänger" در آلمان، به‌عنوان یکی از هفت رمان برتر با ترجمه جالب شناخته شد.^۱ در نشریه گاردین انگلیسی در فهرست ده رمانی قرار گرفت که رمان‌های کلاسیک ادبی را بازگو کرد. نشریه فرهنگ و هنر آن را در بین ۲۰ رمان برتر دهه اخیر می‌داند.^۲ با وجود اینکه این عوامل به‌طور کامل مطلق نیستند و دائماً در نوسان هستند؛ اما نقش مهمی در انتشار *فرانکشتاین فی بغداد* در مجامع بین‌الملل و در نتیجه جهانی شدن آن داشته است.

۶. نتیجه

مفهوم و کارکرد ادبیات جهان، ابزاری برای ارزیابی چگونگی گردش و تعامل آثار ادبی در جهان است، بر اساس دیدگاه حسام خطیب در بیان مؤلفه‌های مؤثر در جهانی شدن و گردش ادبی یک اثر، می‌توان گفت موفقیت *فرانکشتاین فی بغداد* با تعدادی از عوامل «درون‌متنی»، «برون‌متنی» و «زبانی» قابل درک است:

سعداوی به بررسی وضعیت عراق در زمان حمله آمریکا و ترورها و انفجارهای داخلی می‌پردازد. او با پرداختن به مضامینی همچون ترس، خشونت، انتقام و به دنبال آن مرگ، به بازنمایی تجربه انسانی پرداخته است که به‌سختی قابل دیدن است. این موضوع مختص شرایط اکنون جامعه عراق نیست، بلکه همواره جامعه‌های درگیر جنگ به آن مبتلا بوده و هستند. او برای بیان آشکارتر و ملموس‌تر نشان‌دادن این مضامین از عناصر محلی در دو سطح محتوا و زبان استفاده کرده است که نخست، در استفاده از توصیفات دقیق شهر بغداد، اشاره و ارجاع به سنت‌های روایی و غیرروایی عراق، قابل دیدن است و دوم، در بافت زبانی است که در کاربرد لهجه عربی عراق در لابه‌لای متن دیده می‌شود. این ویژگی بر غنای متن افزوده است و موجب از بین رفتن ویژگی محلی برای پذیرش جهانی نشده است.

در کنار عناصر محلی، سعداوی از برخی میراث ادبی و غیرادبی به‌عنوان گفتمان واحدی بین عراق و دنیای خارج از آن بهره می‌گیرد. این امر که در به‌کارگیری میراث دینی (یهودی، مسیحی و اسلامی)

1 . <https://blog.wdr.de/nollerliet/meine-top-weltempfaenger-titel-2020>

2 . <https://www.thenationalnews.com/arts-culture/books>.

بیشتر نمود دارد، گفتمان واحد و پیوند مشترکی بین ویژگی‌های ملی و جهانی به وجود آورده است. از مهم‌ترین نشانه‌های نوآوری در فرانکشتاین فی بغداد می‌توان به بازآفرینی موضوع «هیولای» مری شلی در قرن هجدهم اشاره کرد. در واقع سعداوی با برداشت ادبی از عنوان و مفهوم فرانکشتاین مری شلی توانسته است عواقب ناخوشایند جنگ را به دنیای غرب نشان دهد؛ زیرا آنچه غرب به واسطه جنگ باعث رشد و پرورش آن شده است، روح هیولای مری شلی است که با بازتاب‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و تأثیر مستقیم آن بر زندگی مردم عراق همراه است. از لحاظ زبانی نوشتن رمان به زبان عربی با توجه به جهانی‌بودن این زبان، حائز اهمیت است. همچنین ترجمه‌های انجام‌شده از این رمان و نقد و بررسی آن در مجلات و سایت‌های ادبی و غیرادبی معتبر، راه ورود این رمان را به گستره جهانی ادبیات باز کرده است. از طرفی زمینه سیاسی و فرهنگی انتشار *فرانکشتاین فی بغداد*، همراه با درک خوب مترجمان و ناشران از انتظارات خواننده معاصر در یک زمان و مکان مشخص، به گردش ادبی یک رمان و جهانی‌شدن آن کمک کرده است. همچنین موقعیت شخصی نویسنده در کشورش، جوایز ادبی و قرارگرفتن رمان *فرانکشتاین فی بغداد* در فهرست برترین‌ها، نیز در گردش ادبی این رمان مؤثر بوده است.

کتابنامه

- انوشیروانی، علیرضا. (۱۳۹۳) «آموزش ادبیات انگلیسی یا ادبیات جهان به انگلیسی در دانشگاه‌های ایران». *پژوهش ادبیات معاصر جهان*، دوره ۱۹، شماره ۱، صص ۴-۲۵.
- پراور، زیگبرت سالمن. (۱۳۹۶) *درآمدی بر مطالعات ادبیات تطبیقی*. ترجمه: علی‌رضا انوشیروانی و مصطفی حسینی. تهران: سمت.
- الخطیب، حسام. (۲۰۰۱) *الأدب المقارن من العالمية الى العولمة*، ط ۱، الدوحة: مجلس الوطنی للثقافة و الفنون و التراث.
- الخطیب، حسام. (۲۰۰۵) *الادب المقارن و صبوة العالمية*، ط ۱، الدوحة: مجلس الوطنی للثقافة و الفنون و التراث.
- زینی وند، تورج؛ نادری، روژین. (۱۳۹۴) «جایگاه حسام الخطیب، در ادبیات تطبیقی جهان عرب». *ادبیات تطبیقی (فرهنگستان زبان و ادب فارسی)*، ش ۱۱، صص 180-220.
- سعداوی، احمد. (۲۰۱۴) *فرانکشتاین فی بغداد*، ط ۱. بیروت، بغداد: منشورات الجمل.
- هلال، محمد غنیمی. (۱۹۸۷) *النقد الأدبی الحدیث*. بیروت: دار العودة.
- کازانوا، پاسکال. (۱۳۹۲) *جمهوری جهانی ادبیات*، چاپ اول. ترجمه: شاپور اعتماد، انتشارات مرکز.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۳۸۶) «ترانزیت مطالعه روابط یک متن با دیگر متن‌ها». *پژوهشنامه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، شماره ۵۶.

References

- Al-Hajaj ,J. (2020) "Magical Realism, the Oracular, Mysticism, and Belief Legacy in Ahmed Saadawi's "Frankenstein in Baghdad", *Critique: Studies in Contemporary*.
- Al-Khatib, H. (2001) *Universality and Globalization in Comparative Literature*. Al-Doha: AlMajlis al-Watani lil-Thaqafa wa'l-Funun, wa'll-Turath (In arabic).
- Al-Khatib, H. (2005) *Comparative Literature and Universality*. Al-Doha: Al-Majlis al-Watani lil-Thaqafa wa'l-Funun, wa'l-Turath (In arabic).
- Anoshiravani, A. (2014) The Pathology of Teaching English Literature in Iran, *Research in Contemporary World Literature*. No.1.p p 4.25 (In Persian).
- Arendt, H. (1970) *On Violence*. Harvest Books, New York.
- Bahoori H . (2015) Writing the dismembered nation: The aesthetics of horror in Iraqi narratives of war. *The Arab Studies Journal* 23(1): 184–208.
- Casanova P. (2010) *Consecration and accumulation of literary capital: Translation as unequal exchange*. In: Baker M (ed.) *Critical Readings in Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- Casanova, P. (2013) *World Literature Republic*, translated by Shapur Etemad, Markaz Publications. First Edition. (In Persian).
- Catherine. (2020) *Art History in "Frankenstein in Baghdad" by Ahmed Saadawi* <https://hubpages.com/literature/Art-History-in-Frankenstein-in-Baghdad-by-Ahmed-Saadawi>.
- Clark, P. (2000) "Arabic Literature Unveiled: Challenges of Translation". *Durham Middle East Paper*, 63 (Winter). Centre for Middle Eastern and Islamic Studies, Durham. 1-27.
- Damrosch.d. (2003) *The World Literature; Priceton and Oxford*. Priceton University press.
- Eckermann, J. (1990) "Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens".
- Elayyan, H. (2017) *The Unleashed Monster; Iraq's Horrors of Everyday Life in Frankenstein in Baghdad*. AWEJ for translation & Literary Studies. Volume, 1. pp. 158-170.
- Fludernik, m. (2009) *An Introuction to Narratology*. London and New York.
- Frijda, N. (1994) "The lex talionis; On Vengeance". In T. H. M. Van Goozen, N. E. Van de Poll, & J. A. Sergeant (Eds.), *Emotions: Essays on emotion theory*. pp. 263–289. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Garner, D. (2018) *In Frankenstein in Baghdad; A Fantastical Manifestation of War's Cruelties*. <https://www.nytimes.com/2018/01/22/books/review-frankenstein-in-baghdad-ahmed-saadawi.html>.
- Gupta S. (2011) *Imagining Iraq: Literature in English and the Iraq Invasion*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hawas, M; D'haen, T. (2017) "What is World Literature of Arabic?", *World Literature* 2. Brill, (2017) 273–275.
- Hilal, Mohammad Ghonimi. (1987) *Modern literary criticism*. Beirut: Dar al-Awda. (in Arabic)

- jabRa, J. (1971) *Modern Arabic Literature and the West*. Journal of Arabic Literature 276-91.
- jacqueMonD, R. (2004) Cultural encounters in translation from Arabic, Multilingual Matters.
- Jubair A., Abdul G. (2019) *Contemporary Iraqi Novel: Abundant Production and New Trends*, International Journal of Linguistics, Literature and Translation (IJLLT) pp. 248-253.
- Juhi ,B. (2015) Violence as the Abject in Iraqi Literature; Ahmed Saadawi's Frankenstein in Baghdad and Mary Shelley's Frankenstein. Jani University of Sheffield, UK.4, p 321-338.
- Najjar M. (2014) *Al-Riwa'i Ahmad Saadawi yakhlug "Frankenstein" al-Iraq*. Available at: <https://www.7iber.com/2014/03>, Frankenstein-creates-Saadawi-Ahmed-the novelist
- Namvar Motlagh, B. (2007) *Transtextualites; A text relation with other texts*, Transtextualites A text relation with other texts. Human Sciences: No. 56. pp. 127-142 (In Persian).
- Oneworld (2015) Penguin to publish English translation of Frankenstein in Baghdad. Available at: <https://arablit.org>.
- Perry, S. (2018) *Frankenstein in Baghdad by Ahmed Saadawi Review – Strange, Violent and Wickedly Funny*, The Guardian. ISSN 0261-3077. Retrieved 2020.2-26.
- Prawer, Siegbert Salmon. (2016) *An Introduction to Comparative Literature Studies*, translation by Alireza Anoushirvani and Mustafa Hosseini. Tehran: Samt (In Persian)
- Riches. S . (2015) *St George: A Saint for All*. London: Reaktion Books
- Saadawi, Ahmed. (2014) *Frankenstein in Baghdad*, Volume 1. Beirut, Baghdad: Al-Jamal Publications. (in Arabic)
- Saadawi,A. (2017) *Entering Frankenstein into a movie in Baghdad*, www.aljazeera.net/news/cultureandart/2017/7/6
- Tonelli, F. (2012) *Monsters of yesterday and today; From Myth to the Hybrids and Cybrids*. Clinical Cases in Mineral and Bone Metabolism [online], 9(2).
- Van Leeuwen, R. (2004) *The Cultural Context of Translating Arabic Literature*. In *Cultural Encounters in Translation from Arabic*, ed. by Said Faiq. Clevedon, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Wang, N. (2016) *Chinese Literature as World Literature*". crcl septembre rlc Pp 380-392.
- Webster, A. (2018) "Ahmed Saadawi's Frankenstein in Baghdad: A Tale of Biomedical Salvation? *Literature and Medicine* ", vol. 36, no. 2, pp. 439-463.
- Zawrotna. M. (2019) *Frankenstein- w -bagdadzie -ahmed -saadawi* <https://www.znak.com.pl/ksiazka/frankenstein-w-bagdadzie-ahmed-saadawi-147-269>.
- Zinivand, T.and Naderi, R. (2015) "The place of Hesam al-Khatib in comparative literature of the Arab world", *Comparative Literature (Academy of Persian Language and Literature)*, Vol. 11, pp. 180-220. (In Persian).